

Vlinderwegen in het Groene Hart

Onder het motto "Meer kleur in het Groene Hart" is het regionaal project in het veenweidegebied rond Nieuwkoop van start gegaan. Een nieuw project om kennis over vlinders en vlindervriendelijk beheer te verzamelen en in de praktijk te brengen in een voor vlinders kansrijk gebied. Om tot een samenhangend inrichtingsplan te kunnen komen heeft de auteur het afgelopen jaar een vooronderzoek uitgevoerd en geeft hiervan de resultaten.

Henk Kloen

In 1990 hebben De Vlinderstichting, de Vlinderwerkgroep Veenweiden en vrijwilligers op vlinderteldagen de dagvlinders geïnventariseerd. Daarnaast zijn gegevens verzameld over het voorkomen van waard- en nektarplanten en landschapselementen met actuele of potentiële waarde voor vlinders. Op grond van deze gegevens en van de kennis over leefwijze van de betrokken vlindersoorten is een plan voor behoud en herstel van de vlinderstand opgesteld.

Op basis van gegevens van De Vlinderstichting zijn vooral soorten die typisch zijn voor het projectgebied onderzocht. Er is onderscheid gemaakt tussen:

- karakteristieke soorten, die landelijk zeldzaam zijn en in het gebied beperkt zijn tot schrale hooi- en veenmosrietlanden (zie tabel 1); en
- begeleidende soorten, die in grote delen van Nederland in graslanden en moerassen voorkomen.

HET LANDSCHAP IN HET VEENWEIDEGEBIED

Het Veenweidegebied was oorspronkelijk een uitgestrekt hoogveenengebied, geflankeerd door stroken rietmoeras en moerasbos. Rond de tiende eeuw begon men het veen vanuit de randen te ontwateren om graan- en vlasteelt mogelijk te maken. Het veen klonk hierdoor sterk in, waardoor later het landgebruik

verschoof naar veeteelt. Zo ontstond een open landschap met bebouwingslinten, vanwaar langgerekte graslandpercelen, gescheiden door sloten, zich uitstrekten. Midden tussen de bebouwingslinten vormden kaden de begrenzing tussen verschillende ontginningen. Later zijn deze kaden met elzensingels beplant, zodat het landschap is ontstaan dat in het zuiden en oosten van het projectgebied bewaard is gebleven.

Vanaf de 14^e eeuw is veel veen voor de turfwinning afgegraven, waardoor legakkers (smalle stroken land waarop veen werd gedroogd) en petgaten (brede sloten tussen de legakkers) ontstonden. In de petgaten ontwikkelde zich een gevarieerd rietland. Op de legakkers komen mosrijke hooilanden, rietruigtes en bloemrijke rietlanden voor. Waar riet niet gemaaid wordt is veel elzenbos tot ontwikkeling gekomen, vooral sinds de jaren vijftig. Vooral in de Nieuwkoopse Plassen en Botshol is dit landschap bewaard gebleven.

Op veel plaatsen werden legakkers door wind en golfslag weggeslagen, waardoor meren ontstonden. Deels zijn deze meren nog aanwezig, deels zijn ze in de 19^e eeuw inge-

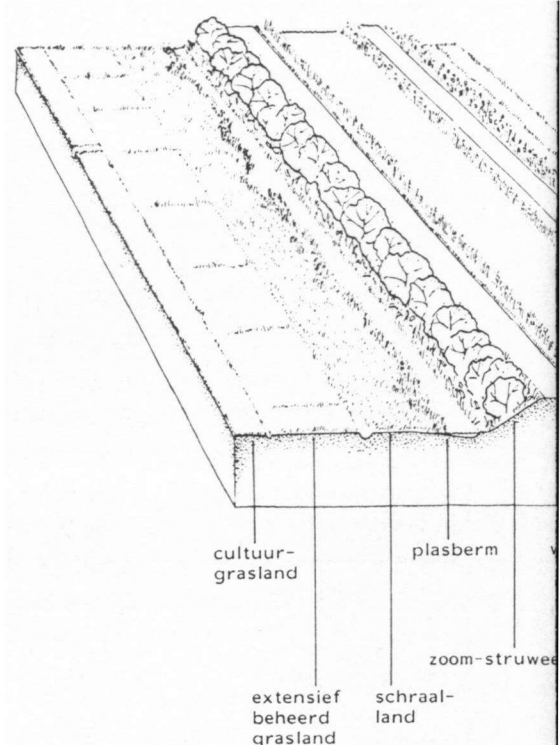
Tabel 1. Karakteristieke en begeleidende soorten in het Veenweidegebied

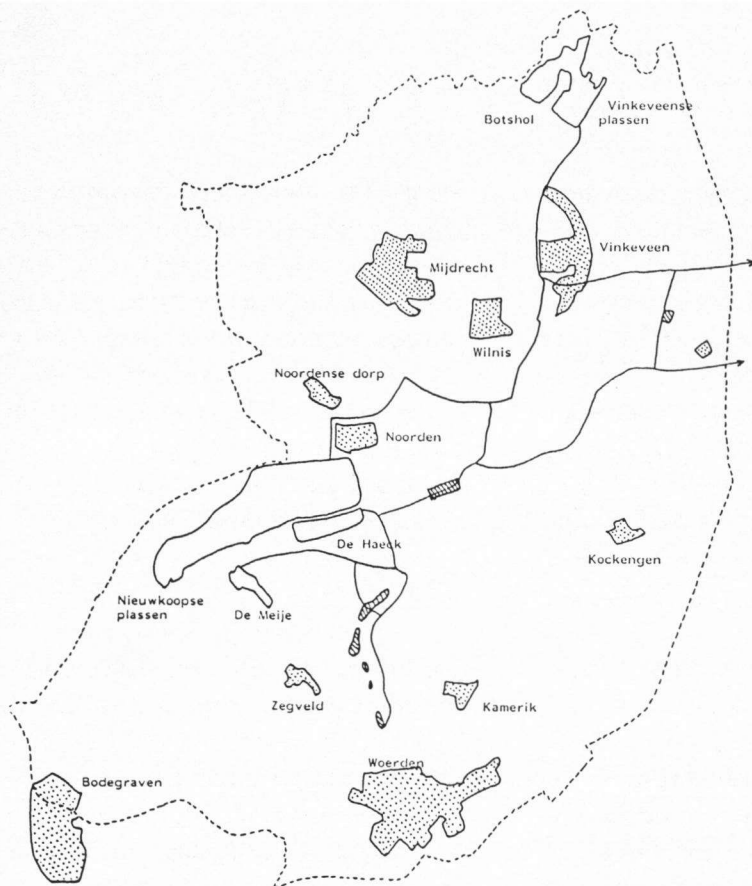
Karakteristieke soorten:

Aardbeivlinder
Zilveren maan
Moerasparelmoervlinder
Duingentiaanblauwtje

Begeleidende soorten:

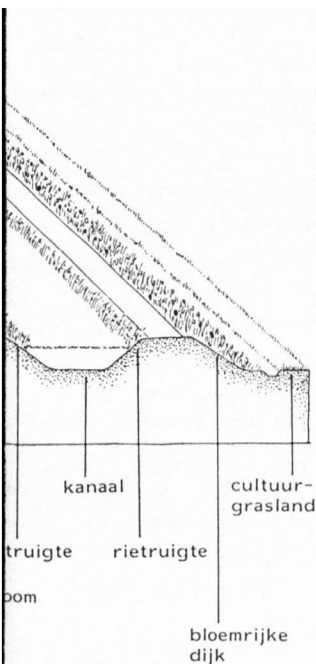
Argusvlinder
Kleine vuurvlinder
Landkaartje
Hooibeestje
Boomblauwtje
Groot dikkopje
Bruin zandogje
Zwartspriddikkopje
Icarusblauwtje
Oranjetipje
Koevinkje

Overzicht van het Veenweidegebied met de kerngebieden en de geplande verbindingzones.

Voorbeeld van een verbindingzone langs een kanaal. Uit: Naar een duurzaam herstel van natuur en landschap in het veenweidegebied. De Vlinderstichting 1990.

polderd, zoals de polder Groot-Mijdrecht in het noorden. Deze polders worden grootschaliger en intensiever gebruikt dan de eigenlijke veenweiden.

Is het landschap in grote lijnen weinig veranderd sinds de vorige eeuw, het landgebruik is dat daarentegen wel. De graslanden worden nu sterk verrijkt met kunstmest en beweid door grote aantallen koeien. Er wordt nog zelden traditioneel gehooïd; het maaien gebeurt nu grotendeels machinaal. Slechts enkele graslanden in reservaten zijn hiervan verschoond gebleven. De veenweiden zijn sterk ontwaterd en afgevoerd gebiedseigen water wordt in de zomer vervangen door vuil Rijnwater. Veenvegetaties zijn daardoor teruggedrongen tot op legakkers in enkele reservaten en de schrale bloemrijke graslanden zijn grotendeels verdwenen. Verder is de rietcultuur sinds 1945 sterk teruggelopen, waardoor veel legakkers zijn dichtgegroeid met broekbos. Tot slot is de rekreatiedruk sterk toegenomen, met name in de Vinkeveense Plassen. Op veel legakkers en langs oevers is de natuurlijke begroeiing vervangen door (zomer)huisjes, tuintjes, gazon, aanlegsteigers en kampeertreintjes. Dit alles heeft een

sterke negatieve invloed op de vlinderstand gehad.

KERNGEBIEDEN VOOR KARAKTERISTIEKE SOORTEN

De waardplanten van de karakteristieke vlindersoorten blijken in 1990 vrijwel uitsluitend voor te komen in de aanwezige natuurreservaten. Van deze gebieden, verder aangeduid als kerngebieden, zijn de Nieuwkoopse Plassen, de Schraallanden van de Meije, De Haek en Botshol de belangrijkste. Hier komen plaatselijk nog grote aantallen waardplanten voor in schrale graslanden en rietlanden. Daarnaast komen kleine populaties van

DAGVLINDERSTAND ANNO 1990

Van de karakteristieke soorten zijn in 1990 slechts de Zilveren maan (*Clossiana selene*) en de Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) in minimale aantallen waargenomen. De Moerasparelmoervlinder (*Euphydryas aurinia*) en het Duingentiaanblauwtje (*Maculinea alcon arenaria*) zijn voor het laatst in resp. 1982 en 1975 gezien in het projectgebied. Ze moeten nu als uitgestorven worden beschouwd in het projectgebied en daarmee in heel Nederland.

Van de drie eerstgenoemde soorten waren in de jaren vijftig minstens vijf gescheiden vliegplaatsen aanwezig, met een zwaartepunt in de regio Nieuwkoopse Plassen en Meije. Van het Duingentiaanblauwtje was uit dezelfde tijd één vliegplaats bekend, met enorme aantallen (tot duizenden).

Van de 11 begeleidende soorten zijn in 1990 acht soorten waargenomen, maar ook van deze soorten zijn de aantallen laag. Naast de natuurreservaten blijkt met name de oude spoorlijn Breukelen-Vinkeveen-Mijdrecht, houtkades en wegbermen de belangrijkste vindplaatsen. Naast de begeleidende soorten zijn nog negen algemene dagvlindersoorten in het gebied waargenomen.

waardplanten in kleinere natuurreservaten voor. Deze liggen echter geïsoleerd en zijn kwetsbaar voor verstoring van buitenaf. Voorzover de planten buiten de reservaten nog voorkomen, staan ze bijna steeds met enkele exemplaren verborgen in een sloot of opgaande begroeiing. In zo'n vegetatiestructuur kunnen de karakteristieke vlindersoorten de waardplanten niet vinden.

Dat de karakteristieke vlindersoorten ook in de grote natuurreservaten sterk in aantal zijn afgenomen of zelfs geheel zijn verdwenen, is zeer zorgwekkend. Het aantal vindplaatsen van waardplanten is waarschijnlijk gedaald doordat het waterpeil in het omringend gebied is verlaagd en doordat het oppervlaktewater voedselrijker is geworden.

Dit is echter niet de enige oorzaak van de verarming van de vlinderfauna. Ook het maaibeheer is veranderd. De hooilanden worden tegenwoordig op één moment volledig gemaaid op een vroeg tijdstip in de zomer. Daardoor zijn in de periode van juli/augustus nauwelijks bloeiende nektarplanten aanwezig. Opgroeïende rupsen worden met de planten weggemaaid. Ook raken eieren, rupsen en poppen beschadigd door de wielen van de maai-apparatuur en ontbreken schuilplaatsen in meer opgaande vegetatie in najaar en winter. Hoewel veel van de typische plantesoorten nog wel voorkomen, zijn door gebrek aan kennis over levensvoorwaarden van vlinders toch veel leefgebieden voor deze dieren verloren gegaan.

Voorlichting en advisering over het beheer van bestaande terreinen vormt dan ook een belangrijk aandachtspunt in het regionaal project.

VERBINDINGSZONES VOOR KARAKTERISTIEKE SOORTEN

Voor het voortbestaan van populaties van de karakteristieke vlindersoorten is het noodzakelijk dat tussen leefgebieden verbindingzones worden aangelegd, die op de eisen van de soorten zijn afgestemd (zie kaderteksten).

Drie van de vier kerngebieden liggen reeds dicht bijeen. Potentiële leefgebieden in De

Haeck en de Nieuwkoopse Plassen grenzen reeds aan elkaar. Een verbinding met het derde kerngebied in de nabijheid, de Schraallanden van de Meije, verdient de hoogste prioriteit. Een verbinding met de Nieuwkoopse Plassen is relatief eenvoudig te realiseren omdat de hiertussen gelegen graslanden reeds in bezit zijn van Natuurmonumenten. Met deze organisatie zal overlegd worden welke mogelijkheden er zijn om een schraallandbeheer te gaan voeren op een strook van deze graslanden.

Een tweede belangrijke verbindingzone is die tussen Botshol enerzijds, en de drie ande-

HET BELANG VAN VLINDERWEGEN

Vlinders hebben niet alleen geschikte leefgebieden nodig, maar ook de mogelijkheid om zich tussen leefgebieden te verplaatsen. Daarvoor mag de afstand tussen twee leefgebieden niet te groot zijn. Bovendien moeten tussen deze gebieden voldoende oriëntatiepunten als bomen, struiken, ruigte en bloemrijke bermen aanwezig zijn.

Als een populatie van vlinders geen uitwisseling met een populatie in andere gebieden heeft, is de kans op uitsterven relatief groot. Door incidenteel optredende ongunstige omstandigheden (in bijvoorbeeld weersgesteldheid of beheer) kunnen vlinders vooral in een klein leefgebied uitsterven. Het gebied kan dan niet bevolkt worden door nieuwe vlinders vanuit een ander gebied. Ook kan in een kleine, geïsoleerde populatie inteelt ontstaan. Het vermogen zich aan te passen aan veranderende leefomstandigheden neemt daardoor af en de kans op uitsterven toe.

De minimaal benodigde grootte van een leefgebied en de maximaal overbrugbare afstand tussen twee leefgebieden varieert sterk van soort tot soort. Verschillen in leefwijze, mobiliteit en voorkomen van specifieke waard- en nektarplanten spelen een belangrijke rol.

Door verslechtering van het leefgebied en de afwezigheid van bereikbare, nieuwe leefgebieden is de Moerasparelmoervlinder uit de Veenweiden verdwenen.
Foto Kars Veling

re kerngebieden anderzijds. Kades langs de Woerdense Verlaat, de dijk langs de Geer, en vandaar de Veenkade, de Demmerikse kade en een oude spoordijk naar Vinkeveen bieden een goede mogelijkheid daartoe. Langs deze lijn ligt een aantal kleine natuurterreinen waarin waardplanten van karakteristieke soorten voorkomen, zodat deze waardevolle stapstenen kunnen vormen. Belangrijkste struikelblok in deze verbindingsweg is de woonkern van Vinkeveen. Hier zou door het polderland rond Vinkeveen een strook schraalland moeten worden aangelegd.

Op wat langere termijn zou een netwerk van verbonden natuurterreinen kunnen ontstaan door tussen de Kamerikse Nessen, De Haeck en de Schraallanden langs de Meije een verbindingzone te creëren. Tevens zijn langs Nieuwe-ter-Aa aan de oostgrens van het projectgebied verbindingen naar de Loosdrechtse plassen wenselijk, daar hier een nu nog levensvatbare populatie van de Zilveren maan voorkomt.

INFRASTRUKTUUR VOOR BEGELEIDENDE SOORTEN

De begeleidende vlindersoorten stellen minder strenge eisen aan het milieu. Omdat ze minder strikt aan voedselarme en natte milieus gebonden zijn, zijn er voor deze soorten goede kansen om buiten de natuurreservaten te leven. Wegbermen, houtkaden, oevers en extensiever gebruikt grasland kunnen de dieren levensruimte bieden. Helaas worden ook de meeste van deze landschapsele-

menten verscheidene keren volledig gemaaid, terwijl het maaisel niet wordt afgevoerd.

Toch zijn de perspectieven voor een succesvol vlindervriendelijk beheer goed. Waardplanten zoals Pinksterbloem (*Cardamine pratense*), Moerasrolklaver (*Lotus uliginosus*), Schapezuring (*Rumex acetosella*) en Veldzuring (*Rumex acetosa*) komen zeer algemeen voor. Echte koekoeksbloem (*Lychnis flos-cuculi*), Koninginnekruid (*Eupatorium cannabinum*), en Grote kattestaart (*Lythrum salicaria*) zijn zeer algemeen voorkomende nektar-

VORMGEVING VAN VERBINDINGSZONES

Vlinders moeten een verbindingzone aantrekkelijk vinden. Dat betekent voor weinig mobiele soorten, zoals de karakteristieke soorten, dat er voldoende waard- en nektarplanten moeten staan voor tussenlandingen. Hiervoor zijn stroken met bloemrijke hooi- en rietlanden ideaal, de biotopen waarin deze plantesoorten voorkomen. In deze verbindingzone dienen bovendien tussenstations, de zogenaamde *stapstenen*, aanwezig te zijn. Dit zijn gebieden van minstens een hectare groot waarin een populatie van vlinders zich kan handhaven. Vanuit deze stapstenen kunnen de nakomelingen weer andere gebieden bereiken.

Zo'n verbindingzone moet het liefst aansluiten op reeds aanwezige waardevolle elementen. In het projectgebied bieden de aanwezige houtkaden daarvoor de beste mogelijkheid. Om als verbindingzone te dienen zouden stroken land (van ca. 10 meter breed) moeten worden ontwikkeld tot natte schraalgraslanden of veenmosrietlanden, het biotoop van nektar- en waardplanten. Hiervoor zijn een hoge waterstand en een verschrallend beheer (maaïen, eventueel afplaggen) noodzakelijk. Om dit te kunnen realiseren is een cultuurtechnische en planologische vervolgstudie nodig.

planten in de lijnvormige elementen en in natuurgebieden. In de zomer komen relatief weinig van deze planten in bloei, maar met een aangepast maaibeheer kan dit op korte termijn veranderen. Op de plankkaart zijn de landschapselementen met hoogste potentie aangegeven. Het blijkt dat via wegbermen en oevers deze goed met elkaar zijn te verbinden. Voor de verschillende soorten elementen is een aantal beheersadviezen opgesteld.

Wegbermen

Vooral langs woonlinten bieden wegbermen en slootkanten een beschermt leefgebied voor vlinders. Met name in het zuidelijk deel van het projectgebied, in de omgeving van Zegveld, Kamerik, Woerden en Kockengen, kunnen bermen een belangrijke vlinderweg vormen. Door een extensief beheer met minder maaibeurten (1 à 2 per jaar), afvoer van maaisel en gefaseerd maaien kan deze functie sterk verbeteren. In Kamerik en Kanis liggen boerderijen enkele honderden meters van de hoofdweg, hiermee verbonden via talrijke onverharde paden. De bermen en oevers hierlangs, die gescheiden van het produktiegrasland liggen, bieden boeren een goede mogelijkheid voor extensief maaibeheer.

Geriefhoutbosjes

Rond de boerderijen van Kamerik en Kanis en verspreid elders in het gebied liggen tevens veel kleine geriefhoutbosjes. Door randen van deze bosjes terug te zetten kan hier een bloemrijke zoom van struweel en moerasplanten ontwikkeld worden. Ditzelfde kan ook worden toegepast bij elzenbosjes in natuurreservaten.

Houtkaden

Van oudsher is nabij de houtkaden, ver van de boerderijen, het landbouwkundig beheer het extensiefst. Hier komen dan ook nog relatief veel nektar- en waardplanten voor. Doordat de kades vaak smal zijn en met elzen geplant, blijven de aantallen van deze planten gering. Hun aantal kan toenemen door het

hakhout op delen van de kade vaker terug te zetten of kleine open plekje te creëren. Indien aangrenzend grasland extensiever wordt beheerd kan de waarde ook sterk toenemen. Langs oevers kunnen dan meer nektarplanten voorkomen, terwijl de houtkade beschutting biedt in de nabijheid.

Rekreatieterreintjes

Vooral in het oosten en noorden van het projectgebied liggen vele kleine rekreatieterreintjes die uit picknickweidjes en visstekken omgeven met boomaanplant bestaan. Een extensiever maaibeheer en het creëren van ruigtehoekjes langs de bosranden kunnen deze terreinen tot aantrekkelijke vlindergebieden maken, zonder de rekreatiedoeleinden in de

SUMMARY

The new regional project in the fen grasslands around Nieuwkoop (province South Holland) is designed to provide a better habitat for butterfly species. Before a management plan can be set up, a detailed survey must be made of landscape elements in the region, the occurrence of nectar and food plants, and also of the butterfly species observed there. In 1990 data were collected by the Dutch Butterfly Foundation and used to set up a plan for the preservation and restoration of the butterfly population. The results of the survey are given, together with management recommendations of the Dutch Butterfly Foundation for the region.

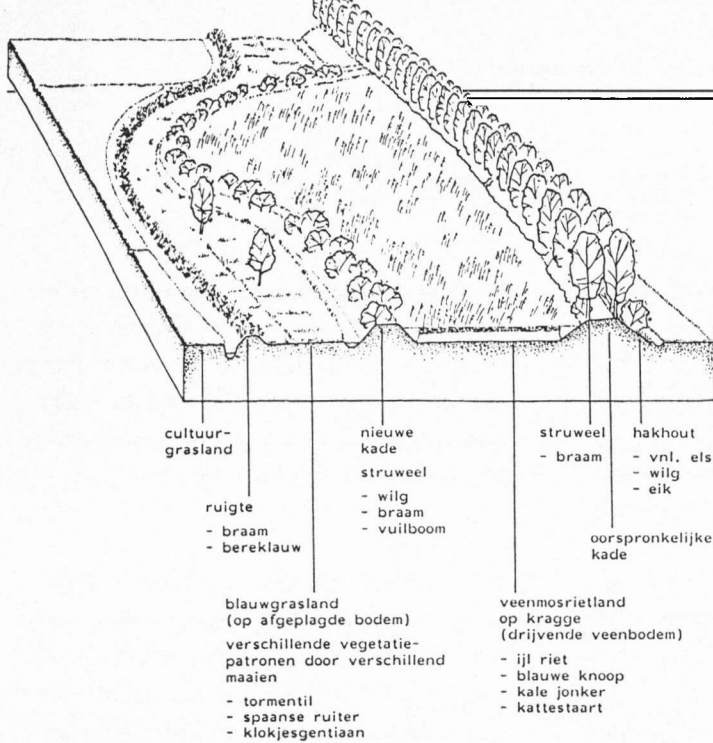
Waargenomen soorten in het Veenweidegebied in 1990

Een getal geeft het aantal kilometerhokken aan waarin de vlinder is waargenomen;

x = meer dan drie waarnemingen

+ = drie waarnemingen of minder

Naam	Aantal
<i>Karakteristieke soorten:</i>	
Aardbeivlinder	1
Zilveren maan	1
<i>Begeleidende soorten:</i>	
Argusvlinder	36
Kleine vuurvlinder	19
Landkaartje	14
Hooibeestje	6
Boomblauwtje	6
Groot dikkopje	3
Bruin zandoogje	2
Zwartspriddikkopje	1
<i>Overige soorten:</i>	
Atalanta	x
Kleine vos	x
Dagpauwoog	x
Groot koolwitje	x
Klein koolwitje	x
Klein geaderd witje	x
Citroenvlinder	x
Distelvlinder	+
Bont zandoogje	+

Voorbeeld van een stapsteen met veenmosrietland.
Uit: Naar een duurzaam herstel van natuur en landschap in het veenweidegebied, De Vlinderstichting, 1990

weg te staan. Zo kunnen deze elementen als (tijdelijk) leefgebied voor bijbehorende soorten functioneren. Zo'n tijdelijk leefgebied van waaruit vlinders zich kunnen verspreiden, wordt ook wel *stapsteen* genoemd.

Oevers

Verspreid in het gebied zijn oevers met opgaande begroeiing aanwezig die beschutting in het open weidegebied en nektarbronnen kunnen bieden. Vooral langs de Kromme Mijdrecht, de Amstel en de Waver zijn bredere oeverzones aanwezig die als belangrijke vlinderroute kunnen dienen tussen verschillende natuurgebieden.

EXTENSIEVE LANDBOUW

Wegbermen en oevers blijven letterlijk een smalle basis voor vlindervriendelijk beheer. De waarde kan aanzienlijk toenemen door langs oevers, kades en wegen extensievere vormen van landbouw te stimuleren. Bij een lagere bemesting en veedichtheid kunnen vooral in oeverzones meer bloemen tot ontwikkeling komen. In delen van het projectgebied bestaat de mogelijkheid om beheersovereenkomsten af te sluiten. Hierbij maakt de boer afspraken over een natuurvriendelijker beheer op (een deel van) zijn land en krijgt hiervoor een financiële vergoeding. Door het bemestingsniveau en de veedichtheid terug te brengen en later of minder vaak te maaien kunnen binnen deze regeling ook de graslanden zelf voor vlinders een aantrekkelijk leefgebied vormen. De discussie hierover tussen landbouw en natuurbescherming is in volle

Het Duingentiaanblauwtje is helaas uit het Veenweidegebied verdwenen.

gang, temeer daar de toekomstperspektieven van de landbouw in het veenweidegebied niet erg rooskleurig zijn.

VLIEGENDE START IN HET GROENE HART

De ontwikkeling van kerngebieden en verbindingzones hiertussen wordt door overheidsrapporten op gebied van ruimtelijke ordening, natuurbeheer en waterhuishouding ondersteund. In de regio zijn ook al kursussen voor vlindervriendelijk beheer gehouden. Na de voorbereidingen is op 27 april het Regionaal Projekt officieel van start gegaan. Met natuurbeheersinstanties, waterschappen, recreatieschappen en landbouworganisaties wordt nu overleg gevoerd over de vraag, hoe een vlindervriendelijke inrichting en beheer tot stand kan komen. Voorlichting over vlinders aan een breed publiek zal een belangrijke steun voor alle maatregelen vormen.

